

СТОЈАН ВУЈИЧИЋ

СЕЋАЊА НА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

* * * * *

„Кад ме не буде – биће за Вас припремљен један пакет. Биће у њему и један мој цртеж. Знате, ја сам у детињству врло лепо цртао.” Сасвим неочекивано, то ми је рекао Црњански приликом једне од последњих посета код њега. „Јел’те да је луд овај портрет?!” – показао је на овећу слику младића у неком белом шеширу са великим ободом. Висила је изнад његове фотеље. „То сам ја сликао. То је мој аутопортрет.”

Када смо се – ваљда негде у јесен 1975. године – поново видели, био ми је донео један овећи коверат. „Ово сам Вам обећао. То је за Вас. Ви ћете то знати користити.”

Мислим да смо тада последњи пут ручали заједно, у „Мажесту”.

Сусрет је био уговорен испред Народног позоришта. Црњански је стигао тачно, у неком чудном шеширићу и још чуднијем кратком капуту, који се закопчавао на гајтане и неку дугуљасту, зашиљену, дрвену дугмад.

Пакетић нисам одмах отворио. Погледао сам његову садржину у хотелској соби.

Било је у њему прво издање *Ишјаке и коменџара* у Просветиним Браздама (Београд, 1959), са кратком посветом, исписаном већ дрхтавом руком: „Ст. Вујичићу Црњански Год. 1975”.

Примерак је са доста својеручних исправака и коментарима, а песме „Химна” и „Здравица” превучене су у њему. Уз *Ишјаку и коменџаре* био је примерак штампаног извештаја за 1908/1909. школску годину велике гимназије пијариста у Темишвару, дакако, на мађарском. У њему је име Црњанског у V. разреду: „Czrnyánszky Milós”.

Црвеном оловком је Црњански унео у њега подоста упозорења на професоре, школске другове и поједина места и податке.

Напокон, уз ове две књиге било је приложено и свих осам гимназијских сведоџби од I до VIII разреда гимназије у Темишвару, од школске године 1904/1905. до 1911/1912. када је и матурирао. Сасвим је необично да се у сведоџби темишварске мађарске гимназије за први разред гимназије јавља и „српски језик” („Szerb nyelv”), са одличном оценом. Иако је гимназија била католичких фратара пијариста, веронауку је за православне ђаке предавао неко од темишварских српских свештеника или учених придворних калуђера темишварског српско-православног епископа. Тако је од петог разреда у „науци у вери” (гимназијалце подучавао протосинђел др Георгије Зубковић, каснији епископ будимски, кога ће се Црњански сетити и у својим коментарима *Иџаке*, завршеним јуна 1958. И уочи рата, 4. фебруара 1941. из Рима он ће написати: „Зубковић, данашњи будимски православни епископ био ми је професор веронауке у Темишвару и имао је много муке са мном, јер сам на часу догматике једном оспорио постојање Бога.”

После смрти ученог епископа Зубковића (†1951) у Сентандреји је остала његова богата и пробрана библиотека. У њој се налазе и прва издања Милоша Црњанског. Српски владика у Будиму и његов ученик „атеиста” из Темишвара нису губили један другог из вида, ни после дугих деценија и светских катаклизми.

Цртежа, слика није било у пакету.

(Будимпешта, без датума)

* * * * *

Постоји једна фотографија Црњанског, коју су непосредно пред његов повратак у домовину први пут објавиле београдске *Књижевне новине* негде у лето 1965. године. Да ли као илустрацију једног лондонског интервјуа? Последњег, који је дао још у туђини? Снимак је аматерски. Фотограф је снимио Црњанског како седи на клупи. Иза њега је парк, са ретким дрвећем. Вероватно је снимак из Кенсингтон Гарденса, тај је парк био најближи његовом тадашњем, последњем лондонском стану.

Читајући књигу *Код Хијерборејаца* неколико би реченица могло да нам привуче пажњу. Оне су из последњих римских дана, заправо, последњих дана његове стварне дипломатске службе већ пуних напетости, када је претеча могућност фашистичког напада на његову земљу и раскомадавања његове домовине све више постала

стварност, с фаталним изгледима да му се угрози егзистенција и да постане изгнаник:

На целом свету – и просјацима – нека клупа може да буде утеха.
Клупе на целом свету теше и умирују.

А сенка нас наша, ма где били, на некој клупи, при заласку
Сунца, прати верно.

(Будимпешта, без датума)

* * * * *

ЗА ЈУБИЛЕЈ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

Милош Црњански: „А како сам се родио ја?”

Порођајем у туђини, под замрзлим снегом, хранише ме Твојим гласом, слабошћу и негом. Спустише ме у немоћ детињства, да те волим и бригом, за Тобом, за цео живот, оболим. Повише ме у беду, да Те дивну, рајску, знам, али не додирнем дисањем и не сагледам. Тридесет година да чекам да ми се јавиш и зеницом Твојом, грозном, над земљом заплавиш.

Србија, 1925. (На Крфу)

Милош Црњански се родио у туђини и прогонству. И беде.

Дисциплинарним премештајем његовог бунтовног и самовољног оца Томе, који је „изгубио службу и послат за писара у Чонград, у Мађарској, неку врсту тадашњег чиновничког Сибира”, породица се непредвиђено обрела на обали Тисе, у једном питомом градићу на рубу велике мађарске равнице, далеко од знатнијих српских насеобина. Чонград је само у свом прастаром називу сачувао успомену старих Словена („Црни Град”), који су насељавали овај предео још пре доласка Мађара. Милош Црњански се овде родио из другог брака свога оца са Марином Вујић.

Кад су је удали за мог оца, мој отац је био толико пун дугова, и толико осиромашео, да нису имали ни толико новаца колико је онда стајала једна колевка. Мати ме је повила у једном кориту у ком је хлеб месила. Ако је читалац читао Фројда и Јунга, имаће кад моје књиге читати и много, свакојаким асоцијација. Што се мене тиче, противно оном што се код нас мисли, мени нимало није стало

ни до те прошлости, ни каквог сам порекла. Ја сам увек био сам себи предак. (*Ишјака и коменџари*, Лондон, пре 1959)

Биографски детаљ рођења и крштења – сачуван као маркантна усмена извесно по причању његове мајке – јавила се у *Дневнику о Чарнојевићу* (1921) Милоша Црњанског, ипак, у димензији судбинске одређености главног јунака ове сетне и болећиве ауто-биографске исповести:

А како сам се родио ја? Отац ми беше певао песме и лепо банке тамбурашу на чело. По целу ноћ по цичи зими, наред завезаног трга, стајала гомила народа око ватре и чекала да сване, да бира посланике. Кажу, сутрадан је морао оставити своју сребром оковану пушку и пса, своје дебеле нотароше, и отићи некуд далеко, на Тису. Кажу, тамо је пискарао цео дан, а ноћу банчио; пијаног су га на саоницама довозили кући. Тек после пет година родио сам се ја. И, тада ме повише у једној корпи за рубље, а мати ми певаше по целу ноћ успаванке, најрадије ону из „Низа Бисера”. Једнако су ми причали о неким селима, што су горела, и о неким људима са црвеним фесовима, што су једнако клали и убијали. Једно време су ми причали: како се набада на колац. Кажу, много сам тада плакао. – Кад беше пети дан, требало је дете крстити у име Оца и Сина и Светога Духа. Пођоше, дакле, по снегу и вихору, у саоницама. Кажу, ни сузу пустио нисам. На Тиси су нас вијали вуци, а лед је почео под нама да пршти. Крстили су ме негде далеко, у некој старој, грчкој, цинцарској цркви. Мати ми плакаше. Отмена једна племенита дама, што је требало да ме држи у води, није дошла. Можда је уплашише вуци. И тако, јер чекати се није могло, узеше једног православног човека, црквењака, по имену Божура. И он, сузан због почасти што га изненада стиже, држаше ме, под воду свету и плакаше, јер није имао ни пребијене паре, да дете дарива. Богати Цинцари и лепе Гркиње, које су се радо сећале српских ђака, сетише се и мога оца и позваше нас у куће своје. А свуд у свету белише се тако празне, наше, старе, остављене цркве. Моја мати, поносита и горда, одбила је презриво позиве и ми смо опет јурили по завезаној реци, измичући од урлика вукова. – И од тада је мени једино добро у животу био снег; а кад почех да разумем речи, били смо опет отишли даље. Ох, селили смо се често.

Црњански је добро знао дан и место свога рођења. Ови неизбежни подаци сваке биографије тачно су наведени и на његовим мађарским гимназијским сведоцбама темишварских пијариста. Када је за прво мађарско издање *Сеоба* тражен од њега биографски

прилог, послао је из Рима 4. фебруара 1941. опширнији аутобиографски текст, у коме је тачно навео да се родио у Чонграду 26. октобра 1893. године и да је крштен у грчкој православној цркви у Сентешу, на другој обали Тисе.

Већ по повратку у Београд, негде у пролеће 1967. године, Црњански ме је замолио да му набавим крштеницу, која му је устребала, ваљда, због регулисања пензије или прибављања нових личних исправа. (У преписци коју сам водио с њим још поткрај педесетих година на релацији Будимпешта–Лондон, нема трага његовом интересовању за овај лични документ.)

Иако је грчко-православна црква у Сентешу постојала, тамо већ деценијама није било свештеника и није се знало где су матичне књиге некадашњег парохијског звања. Ипак, нашао се протокол крштених, добијен је извод и сачињен је службени, црквени превод крштенице на српском језику. Црњански је ову услугу наградио примерком ретког библиофилног издања *Ламентија над Београдом*, штампаном априла 1962. године у Јоханесбургу, у Јужној Африци у свега 75 примерака. У њему је посвета: „Стојану Вујичићу за крштеницу. Београд, 24. 10. 68. М. Црњански.”

Матичну књигу крштених светониколајевске цркве у Сентешу, који је удаљен од Чонграда добрих 50 километара, на супротној обали реке Тисе, у време рођења Црњанског, неидентификовани парох је водио већ на мађарском језику. Припадници православне дијаспоре у Сентешу и околини били су разнородног етничког порекла: понајвише потомци Цинцара, Грка и Румуна, тек покоји залутали и заостали Србин.

Срба у овом крају никада није ни било у знатнијем броју.

Запис о крштењу Милоша Црњанског по неким детаљима ипак се разликује од осталих. Једино је код њега наведен датум рођења по старом, православном црквеном календару: 14/26. октобар 1893. Исто тако и дан крштења: 8/20. новембар исте године. Крштено име је Милош, спол је мушки, и младенац је рођен у законитом браку. Име оца и матере је уписано мађарском ортографијом и преведено: Czrnyanszky Tamás hivatalnok és Vuics Mária (Тома Црњански чиновник и Марија Вујић). Вероисповест је декларисано као „српско православна”. Место рођења је Чонград. Име кума: Pintye Lőrincz (Леринц Пинће). Како и сам Црњански помиње, биће да је кумовао на нужди, јер се прави кум није одазвао, и да је био црквењак сентешке цркве. Само је име свога крсног кума у *Дневнику о Чарнојевићу* поетизовао у „Божура”!

(Будимпешта)